ISLAMIC WORLD POLITICAL RESEARCH

Open Access Quarterly Journal

https://priw.ir

Vol. 16, No. 1, Spring 2026, pp. 15–30

:DOI

E- ISSN: 1294-3116

International Terrorism; The Transformation from Real to Cyberspace, Case Study: ISIS

Mohamad Kamkari[1], Hakem Ghasemi[2]

1. Ph.D Student, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.
2. Associate Professor of Political Sciences, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

Received: 2025/12/19 | **Accepted:** 2026/05/9 | **Published:** 2026/05/31

***Correspondence**
Hakem Ghasemi
E-mail: ghasemi@ikiu.ac.ir

E X T E N D E D A B S T R A C T

Introduction

The rapid advancement of digital technologies has fundamentally transformed the operational environment of international terrorism. The widespread use of cyberspace, social media platforms, encrypted communication applications, and other digital technologies has enabled terrorist organizations to disseminate extremist propaganda, recruit supporters, coordinate transnational networks, and plan terrorist operations beyond geographical boundaries. Consequently, cyberspace has emerged as one of the most significant security challenges of the twenty-first century and has contributed to the evolution of cyber-terrorism as a new dimension of contemporary terrorism.

Among terrorist organizations, the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) represents one of the most prominent examples of the strategic exploitation of cyberspace. Through digital platforms, ISIS has expanded its ideological influence, maintained communication with supporters worldwide, and integrated cyber capabilities with conventional terrorist activities. Against this background, the present study examines the transformation of international terrorism from the physical domain to cyberspace by focusing on ISIS. Specifically, it investigates the group's use of cyberspace in disseminating extremist ideology, recruiting and radicalizing members, organizing terrorist networks, and planning and executing terrorist operations, while proposing strategies to reduce the effectiveness of terrorist activities in digital environments.

Methodology

This study adopts a historical-analytical research design based on documentary analysis. Data were collected through an extensive review of academic literature, official reports, governmental publications, policy documents, and credible electronic resources concerning cyber-terrorism, ISIS, and the evolution of terrorist activities in cyberspace.

The analysis was conducted in several stages. First, the conceptual characteristics of cyberspace and its security implications were examined to establish the theoretical foundation of the study. Second, ISIS was selected as a representative case of contemporary international terrorism due to its unprecedented reliance on digital technologies. Third, documentary evidence concerning ISIS's online activities was systematically analyzed and classified into four principal categories: ideological propaganda, recruitment, organizational coordination, and operational planning and execution. Finally, the findings were interpreted through historical and analytical reasoning to explain the impact of cyberspace on the evolution of international terrorism and to derive practical policy recommendations aimed at countering terrorist exploitation of digital technologies.

Findings

The findings indicate that ISIS has transformed cyberspace into a strategic arena by integrating sophisticated media operations with terrorist objectives. Through social media platforms such as Twitter, Facebook, Telegram, encrypted messaging applications, jihadi websites, online publications including *Dabiq*, and multimedia products, ISIS established a comprehensive digital propaganda system to disseminate extremist ideology, influence public opinion, and attract vulnerable audiences worldwide.

The organization employed multilingual content, psychological techniques, persuasive narratives, and professional visual productions to target young people, particularly those aged 16–25. Specialized media centers, including Al-Hayat and Al-Furqan, simultaneously portrayed an idealized image of the so-called Islamic State while using violent content to intimidate opponents and encourage supporters. In the field of recruitment, ISIS adopted multi-layered communication strategies that facilitated the radicalization of individuals through online interactions, ideological narratives, and virtual communities. The activities of propagandists such as Anwar al-Awlaki and Anjem Choudary further demonstrate the role of cyberspace in promoting extremist ideology and recruiting supporters.

The findings also reveal that ISIS expanded its cyber capabilities through professional hackers capable of infiltrating digital systems, manipulating information, disrupting critical infrastructure, and supporting terrorist operations. Moreover, encrypted communication platforms, particularly Telegram, enabled secure communication, intelligence sharing, operational planning, and coordination among geographically dispersed terrorist cells. The 2017 Reina nightclub attack in Istanbul illustrates the operational use of cyberspace in coordinating terrorist activities.

Finally, based on the concept of cyber-physical terrorism, the study identifies five principal countermeasures: systematic removal of extremist online content through cooperation among governments, technology companies, and users; implementation of evidence-based counter-narratives; collaboration with former extremists to expose radicalization processes; strengthening community resilience against extremist recruitment; and disrupting digital financial channels that sustain terrorist organizations.

Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that the migration of terrorism into cyberspace has fundamentally altered the nature of contemporary security threats and challenged the effectiveness of conventional counterterrorism strategies. Traditional approaches based primarily on physical surveillance, territorial control, military operations, or isolated content removal are insufficient for addressing decentralized digital networks, encrypted communication systems, anonymous online identities, and transnational financial infrastructures that characterize contemporary terrorist organizations.

The study confirms that cyberspace has evolved into a multidimensional operational environment in which ideological dissemination, psychological warfare, recruitment, organizational coordination, cyber operations, and physical terrorist activities are closely interconnected. Consequently, cyber-terrorism should not be viewed merely as a technological extension of conventional terrorism but as an integrated and evolving form of terrorism requiring new analytical perspectives and innovative policy responses.

These findings suggest that effective counterterrorism requires a comprehensive and internationally coordinated strategy integrating technological, legal, political, educational, cultural, social, and economic

measures. Such a strategy should enhance international intelligence cooperation, strengthen cyber governance, improve digital resilience, disrupt terrorist financing, promote evidence-based counter-narratives, and support community-based initiatives that reduce susceptibility to violent extremism. Equally important is collaboration with former members of terrorist organizations whose experiences can effectively undermine extremist narratives and recruitment mechanisms.

In conclusion, combating cyber-enabled terrorism requires sustained cooperation among governments, international organizations, technology companies, civil society institutions, local communities, and cybersecurity experts. Only through such a multidimensional approach can terrorist exploitation of cyberspace be effectively constrained. The integration of strategic communication, community resilience, financial disruption, and international cooperation provides a comprehensive framework for limiting the expansion of cyber-terrorism and strengthening international security in the digital age.

K E Y W O R D S
ISIS, International Terrorism, Virtual Networks, Social Networks, Cybersecurity.

How to cite
Kamkari, M., & Ghasemi, H. (2026). International Terrorism; The Transformation from Real to Cyberspace, Case Study: ISIS. *Political Research in the Islamic World*, 16(1), 15-30.

Copyright © 2026, The Authors. Published by Islamic World Studies Association.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

فصلنامه علمی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

https://priw.ir

جلد ۱۶ | شماره ۱ | بهار ۱۴۰۵ | صفحات ۳۰-۱۵

DOI:

E-ISSN: 1294-3116

تروریسم بین‌المللی؛ تحول از محیط واقعی به فضای مجازی، مورد مطالعه: داعش

محمد کامکاری[1]، حاکم قاسمی[2]*

۱ . دانشجو دکتری، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

۲. دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۸ | **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۵/۰۲/۱۹ | **تاریخ انتشار:** ۱۴۰۵/۰۳/۱۰

***نویسنده مسئول:** حاکم قاسمی
رایانامه: ghasemi@ikiu.ac.ir

چکیده

شبکه‌های مجازی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین پدیده‌های عصر دیجیتال، فضایی قدرتمند برای انتشار ایدئولوژی‌ها، جذب هوادار، و حتی اجرای عملیات در محیط واقعی و سایبری فراهم کرده‌اند. گروه تروریستی داعش به‌خوبی از این فضا بهره‌برداری کرد و آن را به ابزاری استراتژیک برای گسترش حوزه عمل خود و اجرای عملیات تبدیل کرد. این پژوهش به بررسی تحول تروریسم بین‌المللی از محیط فیزیکی به فضای مجازی با تمرکز بر گروه داعش می‌پردازد. مسئله اصلی تحقیق چگونگی بهره‌گیری نظام‌مند داعش از شبکه‌های مجازی برای ترویج ایدئولوژی رادیکال، جذب نیرو، سازمان‌دهی اعضا و اجرای عملیات تروریستی است. روش تحقیق در این پژوهش تاریخی-تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات اسنادی و کتابخانه‌ای است. یافته‌ها نشان می‌دهند داعش با بهره‌گیری از شبکه‌های مجازی، جنگ نرمی را راه‌اندازی کرد که در آن از رسانه‌های دیجیتال برای ترویج اندیشه‌های رادیکال، جذب طرفداران و تبلیغات گسترده استفاده می‌شد. همچنین، این مطالعه نوآوری خود را در تحلیل ترکیبی «تروریسم سایبری-فیزیکی» و ارائه راهکارهای عملیاتی (مانند پیام‌رسانی متضاد، همکاری با افراد جداشده و مسدودسازی کانال‌های مالی) نشان می‌دهد. نتایج حاکی از آن است که تحول تروریسم به فضای مجازی مستلزم بازنگری در استراتژی‌های امنیتی سنتی است و تنها از طریق رویکردی چندبعدی می‌توان اثربخشی اقدامات تروریستی در این حوزه را خنثی کرد.

واژه‌های کلیدی

داعش، تروریسم بین‌المللی، شبکه‌های مجازی، شبکه‌های اجتماعی، امنیت سایبری.

استناد به این مقاله:
کامکاری، محمد و قاسمی، حاکم (۱۴۰۵). تروریسم بین‌المللی؛ تحول از محیط واقعی به فضای مجازی، مورد مطالعه: داعش. *پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۱۶(۱)، ۳۰-۱۵.

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. © ۱۴۰۵ ناشر این مقاله، انجمن مطالعات جهان اسلام است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشرشده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

مقدمه

پیدایی و گسترش فناوری‌های جدید و نوظهور و استفاده تروریست‌ها و سازمان‌های تروریستی از آن‌ها به یکی از مهم‌ترین چالش‌های امنیتی قرن بیست و یکم تبدیل شده است. با ظهور فضاهای مجازی و گسترش شبکه‌های اجتماعی، گروه‌های تروریستی بین‌المللی به دنبال استفاده از این فناوری‌ها برای افزایش نفوذ، تجدید اعضاء و اجرای عملیات خود بوده‌اند. گروه دولت اسلامی عراق و شام (داعش)، به‌عنوان یکی از جدیدترین و قدرتمندترین گروه‌های تروریستی در دهه‌های اخیر، نمونه‌ای برجسته از استفاده تروریست‌ها از فناوری مدرن برای گسترش فعالیت‌های خود است. استفاده از رسانه‌های اجتماعی برای گروه‌های تروریستی حیاتی است، زیرا به آن‌ها کمک می‌کند تا با رسیدن به مخاطبان مختلف، دوام بیاورند و تصویری مجازی ایجاد کنند که عملیات خود را محافظت کند. این امر به گروه‌های تروریستی اجازه می‌دهد تا به بازیگران منطقه‌ای و حتی جهانی تبدیل شوند. این امر منجر به افزایش وزن آن‌ها در انتشار تبلیغات و جلب حمایت از میان افرادی می‌شود که در غیر این صورت حتی وجود آن‌ها را نمی‌دانستند.

پخش ویدئوها از طریق اینترنت به تروریست‌ها اجازه داد تا کمتر به رسانه‌های خبری سنتی متکی باشند و پیام‌های خود را به مخاطبان گسترده‌ای در سراسر جهان برسانند (چتری، ۲۰۱۸) عبدالله عزام احتمالاً اولین کسی بود که اهمیت تبلیغات را درک کرد، اما شاگرد او، اسامهٔ بن لادن، نیز به‌خوبی می‌دانست که جنگ رسانه‌ای یکی از قدرتمندترین اسلحه‌های این قرن است؛ که می‌توان گفت ۹۰ درصد آمادگی برای نبرد به آن بستگی دارد. در اولین سخنرانی خود به‌عنوان رهبر القاعده، جانشین او، ایمن الظواهری، به «مبارزان جهاد رسانه‌ای» ادای احترام کرد و آن‌ها را سربازان پنهانی توصیف کرد که برای بیشتر مردم ناشناخته هستند، اما در دنیا نشانه‌های خود را به‌جای گذاشته‌اند (ماجیو و مگری، ۲۰۱۵).

گروه تروریستی داعش (داعش)، به‌عنوان یکی از خطرناک‌ترین و پیچیده‌ترین تهدیدهای تروریستی مدرن نمونه‌ای از گروه تروریستی است که از ظرفیت‌های شبکه‌های مجازی در جهت اهداف تروریستی به‌صورت گسترده و نظام‌مند بهره برده است. این گروه با بهره‌گیری از پلتفرم‌هایی مانند توییتر، فیس‌بوک، تلگرام و وب‌سایت‌های پراکنده در فضای مجازی، توانست ایدئولوژی خود را به‌سرعت در سراسر جهان گسترش و طیف گسترده‌ای از افراد را تحت تأثیر قرار دهد. این پژوهش، به بررسی تأثیر شبکه‌های مجازی بر تروریسم بین‌المللی پرداخته و با تمرکز بر مطالعه موردی گروه داعش کوشیده است چگونگی استفاده داعش از شبکه‌های مجازی را مورد واکاوی قرار دهد.

بنابراین پرسش اصلی این است که گروه داعش در جهت پیشبرد اهداف خود چگونه از شبکه‌های مجازی استفاده کرده است؟ برای پاسخ به این سؤال روش پژوهش روش توصیفی–تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات روش اسنادی است. رجوع به منابع و با اتکا به اطلاعات موجود از یک‌سو وضعیت استفاده گروه تروریستی داعش از شبکه‌های مجازی بررسی و توصیف می‌شود و از سوی دیگر تأثیر بهره‌برداری از این فناوری بر عملکرد و اقدامات این گروه تروریستی تجزیه و تحلیل می‌گردد. اهداف این پژوهش در دو سطح اصلی و فرعی تعریف شده است. اهداف اصلی، تحلیل چگونگی بهره‌گیری گروه داعش از شبکه‌های مجازی در چهار حوزه کلیدی شامل ترویج ایدئولوژی رادیکال، جذب و عضوگیری، سازمان‌دهی و هماهنگی اعضا و برنامه‌ریزی و اجرای عملیات تروریستی است. اهداف فرعی نیز شامل شناسایی پلتفرم‌های ارتباطی چندلایه مورد استفاده داعش، تحلیل استراتژی‌های تبلیغاتی چندزبانه و روان‌شناختی آن در جذب نسل جوان (به‌ویژه گروه‌های ۱۶ تا ۲۵ ساله)، بررسی نقش فناوری‌های نوظهور (مانند نرم‌افزار «طلوع سحر») در تسهیل ارتباطات پنهان و ارائه راهکارهای عملیاتی برای مقابله با فعالیت‌های تروریستی در فضای مجازی می‌باشد.

در ادامهٔ نوشتار حاضر، در قسمت سابقه پژوهش این حوزه به تفاوت مقاله حاضر با آثار به چاپ رسیده پرداخته خواهد شد. سپس در بخش چارچوب مفهومی به مفهوم تروریسم و سایبر تروریسم می‌پردازیم و از روش اسنادی در این مقاله بهره می‌بریم. در بخش بعد مختصاتی موجز از ابعاد و چگونگی استفاده گروه تروریستی داعش از فضای مجازی و ارائه راهکار مدنظر مورد کنکاش قرار خواهد گرفت تا خواننده بیشتر با وجوه مختلف عملکرد این گروه تروریستی در فضای مجازی آشنا شود.

پیشینه پژوهش

محور پژوهش حاضر بررسی چگونگی استفاده گروه تروریستی داعش از فضای مجازی است. درباره گروه داعش پژوهش‌های مختلفی انجام شده است. برخی از آن‌ها عبارت‌اند:

ریفکیند (۱۴۰۳)، در کتاب «روان‌شناسی افراط‌گرایی سیاسی: فروید دربارهٔ داعش چه فکر می‌کرد؟» پژوهشی در زمینه زیربنای روانی افراط‌گرایی سیاسی، به‌ویژه در زمینه تروریسم مدرن پرداخته است. این کتاب از نظریه‌های زیگموند فروید به‌عنوان چارچوبی برای تحلیل روان افراط‌گرایان استفاده می‌کند. ریفکیند بر این باور است که چگونه می‌توان باورهای مذهبی را برای توجیه خشونت دست‌کاری کرد، تغییر داد و چگونه گروه‌های افراطی از الفاظ مذهبی برای جذب و ایجاد انگیزه در پیروان خود استفاده می‌کنند. قابل‌ذکر است که در سراسر کتاب نویسنده از مطالعات موردی مختلف و متنوع بهره گرفته است. در نهایت، در فصول آخر کتاب راهکارهایی برای پیشگیری از جذب افراد به گروه‌های افراطی ذکر شده است.

فتح‌آبادی و مقدم (۱۴۰۰)، در مقاله «تحلیل تماتیک تکنیک‌های رسانه‌ای داعش در القای قدرت: مطالعه موردی دابق و رومیه» با استفاده از روش کتابخانه‌ای به جمع‌آوری داده‌ها می‌پردازد، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که داعش با بهره‌گیری هوشمندانه از تکنیک‌های رسانه‌ای رایج از چند طریق توانست در زمینه‌های مختلف قدرت نرم و سخت اعمال قدرت کند؛ داعش با استفاده از روایات و اسطوره‌های دینی، خلافت اسلامی را احیا کرده و با تقویت قدرت معنوی و متقاعدسازی، طیفی از مسلمانان سراسر جهان را با خود همراه ساخت. اعضای این گروه با ارائه ارزش‌های جهان‌شمول و هنجارهای مقبول مسلمانان، از آن‌ها خواستند تا با بیعت و هجرت تحت لوای خلیفه قرار گرفته و جهاد کنند و یا با انجام عملیات‌های تروریستی قدرت داعش را در سراسر جهان به نمایش بگذارند. از دیگر مقولات مهم در این بررسی توجه زیاد داعش در بازنمایی قدرت نظامی و امنیتی، مجازات، قدرت اقتصادی، قدرت سازمان‌دهی، خدمات امور اجتماعی و رفاهی بوده است. این مقاله می‌تواند بسترسیاسی برای فهم تکنیک‌های رسانه‌ای داعش در القای قدرت فراهم می‌آورد.

محمدی (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای به «بررسی فعالیت داعش در فضای مجازی و تهدیدات آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» پرداخته است. این مقاله به دنبال بررسی، تجزیه و تحلیل فعالیت داعش در فضای مجازی است تا درک شود که میزان و چگونگی فعالیت این گروه در فضای مجازی چگونه است؟ و چه تهدیداتی برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در بردارد؟ یافته‌های تحقیق که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و نشان می‌دهد داعش نسبت به گروه‌های تروریستی دیگر از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی استفاده حداکثری دارد و در این زمینه فعال است، فعالیت داعش در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی انجام می‌شود می‌توانند تهدیداتی مانند جذب نیرو از اقلیت‌های مذهبی ایران، ایجاد اختلاف میان شیعه و سنی، ایجاد رعب و وحشت در بین مردم داشته باشد.

پرزلج و زالوکار[1] (۲۰۲۳)، در مقاله «مدل‌ها و رویکردهای جذب تروریست‌های اسلام‌گرا گروه‌ها: موارد القاعده و داعش» به مسئله عضوگیری گروه‌های تروریستی از جمله قاعده و داعش پرداخته است. فعالیت‌های سازمانی حیاتی نیازمند دقت و کارایی بالاست اما این فرایندها اغلب زمان‌بر بوده و ممکن است توسط نهادهای امنیتی و اطلاعاتی شناسایی شوند. این مقاله نشان می‌دهد که فرایند جذب نیرو، رویکردی انعطاف‌پذیر و چندمنظوره دارد که با هوشمندی قابل تنظیم با شرایط، نیازها و خصوصیات افراد هدف است. در این راستا، گروه‌های القاعده و داعش در بهره‌گیری از مدل‌ها و شیوه‌های متنوع برای جذب نیروهای جدید، انعطاف‌پذیری بالایی از خود نشان داده‌اند و به شکل متناوب از مدل‌های مختلف (مانند شبکه‌ای، قیفی، عفونی و بلوردانه) و رویکردهای گوناگون جذب نیرو (شامل عمومی و نزدیک، عمومی و واسطه‌ای، خصوصی و نزدیک، خصوصی و واسطه‌ای) بهره گرفته‌اند.

جیانتاس و استرگیو[2] (۲۰۱۸)، در مقاله «از تروریسم تا تروریسم سایبری: مورد داعش» به بررسی تحول تروریسم به فضای سایبری می‌پردازد و تأکید می‌کند که فضای سایبری به‌عنوان یک میدان نبرد جدید، فرصت‌های منحصربه‌فردی را برای فعالیت‌های تروریستی فراهم کرده است. این فرصت‌ها شامل مزایایی مانند ناشناس بودن نسبی و دسترسی آسان به اهداف متعدد است. اصطلاحاً دولت اسلامی (داعش) پس از گسترش شگفت‌انگیز خود در عرصه زمینی، در حوزه تروریسم سایبری بسیار فعال و نوآور شده است. تعدادی از سازمان‌ها و افراد به داعش وفاداری خود را اعلام کرده‌اند و از تاکتیک‌های سایبری خود در راستای استراتژی سایبری این سازمان تروریستی استفاده می‌کنند.

مرور منابع موجود نشان می‌دهد که درباره تأثیرات شبکه‌های مجازی بر تروریسم بین‌المللی با تأکید بر گروه داعش، پژوهش مستقلی صورت نگرفته است. به‌ویژه آنکه در این مقاله ضمن بررسی چگونگی استفاده داعش از شبکه‌های مجازی، سعی شده است برای مقابله با اقدامات تروریست‌ها در استفاده از شبکه‌های مجازی راهکار نیز پیشنهاد شود.

1. Iztok Prezelj & Luka Zalokar
2. Dominika GIANTAS va Dimitrios STERGIOU

مبانی نظری

ظرفیت‌ها و توانمندی‌های فناوری‌های نوظهور

فناوری‌های نوظهور به مجموعه‌ای از ابزارها و فناوری‌های پیشرفته اشاره دارد که برای تسهیل زندگی، افزایش بهره‌وری و بهبود کیفیت کار استفاده می‌شوند. این فناوری‌ها شامل دستگاه‌های هوشمند، نرم‌افزارها، سیستم‌های خودکار و روش‌های نوین مدیریتی هستند که در پرتو پیشرفت‌های علمی توسعه یافته‌اند. فناوری نوظهور به‌تمامی ابزارها و فناوری‌هایی اطلاق می‌شود که با استفاده از دانش روز و فناوری‌های پیشرفته طراحی شده‌اند. این ابزارها به کاربران کمک می‌کنند تا کارهای خود را با سرعت بیشتر، دقت بالاتر و هزینه کمتر انجام دهند (اسمیت[1]، ۲۰۲۵). در این پژوهش رسانه‌های جدید و فضای مجازی به‌عنوان نمونه‌ای از فناوری‌های نوظهور مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

ترور و تروریسم

ترور از ریشه لاتین ترس[2] به معنی ترساندن و وحشت است و در زبان فارسی به معنی قتل سیاسی به‌وسیله اسلحه است (طیب،۱۳۸۴: ۱۹). ترور به معنای کشتار سیاسی به کار می‌رود (آشوری، ۱۳۸۲). این کلمه برای اشاره به اعمال خشونت‌آمیز و هدفمندی به کار می‌رود که با قصد ایجاد ترس و بی‌ثباتی در جامعه، فشار بر دولت‌ها یا دستیابی به اهداف سیاسی، ایدئولوژیک یا اجتماعی انجام می‌شود.

تروریسم به استفاده از خشونت یا تهدید به خشونت علیه غیرنظامیان یا اهداف سیاسی، اجتماعی یا مذهبی برای ایجاد ترس عمومی، تحمیل ایدئولوژی‌ها و رسیدن به اهداف خاص اطلاق می‌شود. تروریسم[3] روشی است که هم حکومت‌ها و هم‌گروه‌های سیاسی مخالف حکومت برای هراس‌افکنی و ترساندن طرف مقابل به کار می‌گیرند (آشوری، ۱۳۸۲). ازاین‌رو داشتن سازمان، عنصر اساسی برای تروریسم است. با وجود این افراد نیز به‌تنهایی می‌توانند به اعمال تروریستی دست بزنند، شانس تروریسم برای موفقیت و دستیابی به اهداف موردنظر، داشتن عمل مداوم و سازمان یافته است (لوتز، ۱۳۹۵)؛ بنابراین محور اصلی در این پژوهش بررسی چگونگی استفاده تروریست‌ها از فضای مجازی است.

سایبر تروریسم

شکل و میزان استفاده تروریست‌ها از فضای مجازی برای اهداف تروریستی متفاوت است. یکی استفاده تام و تمام از فضای مجازی است. یعنی تروریست‌ها همه اقدامات خود را در فضای مجازی انجام می‌دهند. این شیوه استفاده از فضای مجازی موجب ظهور نوع جدیدی از تروریسم شده است که به تروریسم سایبری معروف است. واژه سایبر تروریسم در دهه ۱۹۸۰ توسط باری کالین[4] ابداع شد. او ادعا کرد که هم‌پوشانی دو دنیا مجازی و فیزیکی وسیله‌ای برای اجرای سایبر تروریسم شکل می‌دهد. از آن زمان، سایبر تروریسم توجه زیادی را به خود جلب کرده است (جاینتاس[5]، ۲۰۱۸). سایبر تروریسم[6] به تروریسمی اطلاق می‌شود که در دنیایی مجازی کامپیوتری صورت می‌گیرد، اهداف سایبر تروریست‌ها متمرکز روی منابع موجود فضای مجازی است (ناجی‌راد، ۱۳۸۷). لذا تروریسم سایبری به فعالیت‌های خرابکارانه و خشونت‌آمیز در فضای سایبری اشاره دارد. این نوع تروریسم شامل استفاده از فناوری‌های دیجیتال و شبکه‌های اطلاعاتی برای ایجاد اختلال در زیرساخت‌های حیاتی (مانند سیستم‌های بانکی، برق، آب و ارتباطات)، دست‌کاری اطلاعات، سرقت داده‌های حساس یا ایجاد ترس و ناآرامی در جامعه است.

1. Smith
2. Ters
3. Terrorism
4. Barry Collin
5. GIANTAS
6. Cyberterrorism

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق در این مقاله تاریخی-تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات نیز اسنادی است. بنابراین با بهره‌گیری از اسناد و منابع مکتوب و گردآوری اطلاعات لازم ابتدا ویژگی‌های فضای مجازی و چگونگی استفاده از آن توصیف می‌شود. سپس با بررسی عملکرد داعش به‌عنوان مصداق تروریسم بین‌الملل، چگونگی استفاده آن از فضای مجازی و به‌کارگیری ظرفیت‌های این فضا در جهت اهداف تروریستی واکاوی و دسته‌بندی می‌شود. آنگاه با تجزیه و تحلیل یافته‌ها به تأثیر فضای مجازی بر عملکرد تروریسم بین‌المللی تبیین می‌شود و با استنتاج از آن‌ها راهکارهای مقابله با اثربخشی اقدامات تروریستی را در استفاده از فضای مجازی نتیجه‌گیری می‌گردد.

داعش به‌مثابه تروریسم بین‌المللی

گروه تروریستی داعش (دولت اسلامی عراق و شام) که خود را دولت اسلامی[1] می‌نامد، یکی از خطرناک‌ترین گروه‌های تروریستی است. این گروه با ایدئولوژی وهابی – سلفی به دنبال برقراری یک خلافت اسلامی بر اساس تفسیر افراطی از شریعت اسلامی بود. ریشه‌های داعش به سال‌های اولیه اشغال عراق توسط ائتلاف بین‌المللی به رهبری ایالات‌متحده در سال ۲۰۰۳ بازمی‌گردد. پس از سقوط صدام حسین، عراق وارد دورانی از بی‌ثباتی شد. در این شرایط، گروه‌های مختلف شورشی و تروریستی شروع به فعالیت کردند. یکی از این گروه‌ها، القاعدهٔ در عراق بود که تحت رهبری ابو مصعب الزرقاوی، یک اردنی اصول‌گرا، تشکیل شد.

الزرقاوی با انجام حملات انتحاری و خشونت‌های طائفی، به‌ویژه علیه شیعیان، به شهرت رسید (مک‌کانتس[2]، ۲۰۱۵). زرقاوی در سال ۲۰۰۶ م در پیامی صوتی به تمام شیعیان عراق اعلام جهاد کرد. او در عراق نیروهای آمریکا و سپس دولت و مردم شیعه را به‌عنوان متحد آمریکا مورد حملات گوناگون قرارداد. در کنار این فعالیت‌ها، اقدام به تشکیل دولت اسلامی عراق نمود.

رهبران اصلی القاعده که در آن روزها در پاکستان به سر می‌بردند نمی‌توانستند چنین تغییر عقیدتی را که به نام القاعده اعلام شده بود تاب‌آورند و به‌این‌ترتیب اعلام کردند که جریان تحت رهبری الزرقاوی نسبتی با آن‌ها ندارد (فیروزآبادی، ۱۳۹۴). بدین معنا پس از اشغال عراق در سال ۲۰۰۳ و سقوط صدام حسین، بی‌ثباتی سیاسی و امنیتی در عراق فضای مناسبی برای ظهور گروه‌های تروریستی فراهم کرد. الزرقاوی با رهبری شاخه عراقی القاعده و انجام خشونت‌های طائفی، به‌ویژه علیه شیعیان، به چهره‌ای مرکزی تبدیل شد. او در نهایت با تشکیل دولت اسلامی عراق، از ساختار اصلی القاعده جدا شد. این تحولات نشان‌دهنده نقش شرایط سیاسی و اجتماعی عراق در ظهور داعش است.

زرقاوی نیز مانند سید قطب، توحید را در دو بخش لا اله و الا الله تعریف می‌کند و طاغوت را به هر چیزی که جز خداپرستش شود تعبیر می‌کند. او سپس به اشکال مختلف طاغوت اشاره و توضیح می‌دهد: در جاهلیت اول مردم بت می‌پرستیدند و برای قبور و خدایان دروغین خود ذبح می‌کردند، ولی در عصر حاضر مردم همان خدایان را می‌پرستند و فقط شکل آن‌ها با یکدیگر فرق کرده است. از نگاه آنان عواملی همچون کمک به کافر، ناسزاگویی به صحابه پیامبر، وضع قانون، گونه‌های از احترام به علما، مردگان و شخصیت‌ها و تن دادن به حکومت کافران، موجب کفر تلقی می‌کند (فاطمی‌نژاد، ۱۳۹۲).

آغاز جنگ داخلی سوریه در سال ۲۰۱۱ نقطه عطفی در تاریخ داعش بود. در این دوران، گروه دولت اسلامی عراق به سوریه گسترش یافت و به دولت اسلامی عراق و شام (داعش) تغییر نام داد. داعش با بهره‌گیری از فضای بی‌ثباتی در سوریه، به‌سرعت قلمرو خود را گسترش داد و شهرهای مهمی مانند الرقه و دیرالزور را تحت کنترل خود درآورد (لیستر[3]، ۲۰۱۵).

در سال ۲۰۱۴، ابوبکر البغدادی، رهبر داعش، در خطبه‌ای در مسجد النوری در شهر موصل، خود را خلیفه مسلمانان نامید و اعلام کرد که داعش به‌عنوان یک خلافت اسلامی رسمی عمل خواهد کرد (کوک برن[4]، ۲۰۱۵). این اعلامیه باعث جلب‌توجه جهانی شد و داعش به‌عنوان یک تهدید جهانی شناخته شد. باوجود موفقیت‌های اولیه داعش، ائتلاف بین‌المللی به رهبری ایالات‌متحده و نیروهای محلی در عراق و سوریه، شروع به عملیات نظامی علیه این گروه کردند. در سال ۲۰۱۷، نیروهای عراقی شهر موصل را باز پس گرفتند و در همین حال، نیروهای کرد سوری شهر الرقه را آزاد کردند (هاشم[5]، ۲۰۱۸).

1. Islamic State
2. McCants
3. Lister
4. Cockburn
5. Hashim

بدین منظور، بررسی تحولات کلیدی داعش از زمان جنگ داخلی سوریه آغاز می‌شود و رویدادهای مهمی مانند گسترش به سوریه، تسخیر رقه، موصل و عملیات نظامی علیه آن را پوشش می‌دهد. از طرفی، این وقایع نشان‌دهنده استفاده داعش از بی‌ثباتی منطقه‌ای، تأثیر ایدئولوژی وهابی – سلفی و نقش مداخلات خارجی در ظهور و سقوط آن است. همچنین، این تحولات بازتابی از تأثیر عوامل ساختاری، اجتماعی و ژئوپلیتیکی در شکل‌گیری و از بین رفتن گروه‌های تروریستی است.

در سال ۲۰۱۹، آخرین منطقه تحت کنترل داعش در روستای باغوز سوریه سقوط کرد و این گروه به لحاظ جغرافیایی به حالت غیرفعال درآمد. بااین‌حال، داعش همچنان به‌عنوان یک تهدید خفته باقی‌مانده و به انجام حملات تروریستی در نقاط مختلف جهان ادامه می‌دهد. این گروه با بهره‌گیری از شبکه‌های مخفی و پشتیبانی مالی، تلاش می‌کند تا دوباره قدرت خود را بازیابد (وایس و حسن[1]، ۲۰۱۶). بر اساس گفته رهبر داعش، ابوبکر البغدادی، دو روش برای اقدام وجود دارد: یکی «هجرت»، یعنی مهاجرت به خلافت برای کمک به گسترش قلمروهای تحت کنترل و دیگری «جهاد در خانه»، یعنی انجام عملیات در داخل کشورهای محل زندگی است (چتری، ۲۰۱۸) که استفاده از شبکه‌های مجازی توسط داعش در راستایی دومین گزینه قرار می‌گیرد.

حضور داعش در فضای مجازی

گروه‌های تروریستی مانند داعش با بهره‌گیری از این فناوری اطاعات و شبکه‌های مجازی، نوع جدیدی از جنگ نرم را راه‌اندازی کرده‌اند که در آن از شبکه‌های مجازی به‌عنوان ابزاری برای ترویج اندیشه‌های شدیداً رادیکال، جذب طرف‌داران و تبلیغات گسترده استفاده می‌کنند. این گروه‌ها با بهره‌گیری از استراتژی‌های تبلیغاتی پیچیده، توانسته‌اند از فضای مجازی به‌عنوان یک پلتفرم جهانی برای گسترش شبکه‌های خود، تشویق به خشونت و حتی جذب نسل جوان به سمت ایدئولوژی‌های انحرافی بهره ببرند. از جمله مهم‌ترین رسانه‌های الکترونیکی که توسط داعش مورد استفاده قرار گرفت، می‌توان به شرح زیر دسته‌بندی کرد:

۱) وب‌سایت‌ها و برگه‌های جهادی: این پلتفرم‌ها به صورت شبکه‌ای عمل کرده و اعضای گروه‌های موسوم به جهادی سراسر دنیا را به هم متصل می‌کنند. با ظهور داعش و شکل‌گیری تعارضات آن با القاعده و برخی شاخه‌های وابسته به آن، شکاف‌هایی جدی در این گروه‌ها که به صورت آنلاین فعالیت می‌کردند، به وجود آمد. برخی از این وب‌سایت‌ها به بوق‌های تبلیغاتی داعش تبدیل شدند، در حالی که برخی دیگر تلاش کردند بی‌طرفی خود را حفظ کنند یا به‌صراحت از القاعده حمایت کردند.

۲) نشریات و مجلات آنلاین: داعش چندین روزنامه، مجله آنلاین و بروشور منتشر کرد، عمدتاً از طریق مرکز رسانه‌ای الحیات، موسسه الایتیسام و الفرقان انتشار پیدا می‌کرد. تعداد این نشریات پس از سقوط موصل افزایش یافت. در ژوئیه ۲۰۱۴، اولین شماره مجله آنلاین دابیق به چندین زبان منتشر شد. اهداف اصلی این مجله شامل جذب نیرو، شستشوی مغزی و تبلیغات بود.

۳) محصولات تصویری: فیلم‌ها و ویدئوهای کوتاهی که موفقیت‌های نظامی سازمان یا زندگی شهروندان تحت حکومت آن را نشان می‌دادند. یکی از معروف‌ترین مثال‌ها، مجموعه فیلم‌هایی با عنوان برخورد شمشیرها بود که عملیات نظامی داعش علیه نیروهای عراقی قبل و بعد از تصرف موصل را دنبال می‌کرد.

۴) شبکه‌های اجتماعی: به ویژه توییتر و فیس‌بوک، ابزارهای اصلی تبلیغات داعش بودند. چه از طریق حساب‌های رسمی و چه از طریق حساب‌های هواداران و همراهان، داعش توانست نوعی (آژانس خبری) کارآمدی ایجاد کند که نسخه خود از رویدادها را منتشر و تقویت کند.

۵) رسانه‌های سنتی: ایستگاه رادیویی البیان که در آگوست ۲۰۱۴ در موصل تأسیس شد؛ تابلوهای تبلیغاتی و نقاشی‌های دیواری که شعارها و آموزه‌های آن را منتقل می‌کردند؛ و بیانیه‌ها و اسنادی که دستورالعمل‌های آن را ابلاغ می‌کردند (ماجیو و مگری[2]، ۲۰۱۵: ۱۴۶).

استفاده داعش از فضایی مجازی تنها محدود به شبکه‌هایی مانند توییتر، فیس‌بوک، تلگرام و اینستاگرام نمی‌شد، بلکه این گروه همواره در جستجوی شبکه‌های ارتباطی جدیدتر بود به‌طور نمونه پیام‌رسان هوپ[3] یک سرویس ارتباط آنلاین بود که در سال ۲۰۱۴ راه‌اندازی شد. پس از محدودیت‌های اعمال‌شده برای فعالیت‌های داعش در تلگرام در سال ۲۰۱۹، اعضای این گروه به‌تدریج به پیام‌رسان هوپ

1. Weiss & Hassan
2. Maggioni and Paolo Magri
3. Hoop Messenger.

مهاجرت کردند و آن را به‌عنوان جایگزینی امن معرفی نمودند. این پیام‌رسان که در اوج فعالیت خود میزبان حدود ۳ میلیون کاربر بود، سرانجام در اکتبر ۲۰۲۲ تعطیل شد و در حال حاضر دیگر فعال نیست، در جریان تحقیقات، مخاطبین ما موفق به شناسایی ۸۲ کانال مرتبط با حامیان داعش در این پیام‌رسان شدند.

از میان این کانال‌ها، ۳۰ مورد (۲۸ کانال به زبان انگلیسی، یکی به زبان هندی و دیگری به زبان اردو) به‌طور خاص برای کاربران آسیای جنوبی طراحی شده بودند. از این تعداد، ۲۸ کانال هدف اصلی خود را حامیان هندی قرار داده بودند، درحالی‌که ۶ کانال دیگر بر پاکستان، بنگلادش و افغانستان تمرکز داشتند. از مجموع ۸۲ کانال شناسایی‌شده، حداقل ۴۰ کانال پس از مارس ۲۰۲۰ راه‌اندازی شده بودند. پیام‌رسان هوپ در مقایسه با دو پلتفرم دیگر مورد بررسی در این گزارش، از تنوع بیشتری در کانال‌ها برخوردار بود. هرچند تعداد دنبال‌کنندگان کانال‌ها در طول زمان متغیر بود، اما کانال‌های عرب‌زبان بیشترین تعداد دنبال‌کننده را داشتند. به‌عنوان نمونه، یکی از این کانال‌ها توانسته بود ۱/۸۰۲ دنبال‌کننده جذب کند. با این حال، این آمار همچنان با تعداد دنبال‌کنندگان کانال‌های تلگرامی که گاهی به هزاران نفر می‌رسیدند، فاصله داشت (سایت رند[1]، ۲۰۱۶)

از سوی دیگر تم تم[2] یک پیام‌رسان آنلاین فوری است که تحت مدیریت گروه روسی قرار دارد و در میان سرویس‌های اینترنتی زبان روسی از محبوبیت بالایی برخوردار است. این اپلیکیشن عمداً به‌گونه‌ای طراحی شده که شباهت زیادی به تلگرام داشته باشد. در سال ۲۰۱۸، زمانی که روسیه به مقابله با کانال‌ها و گروه‌های تلگرامی مختلف در این کشور پرداخت، این پیام‌رسان به‌عنوان جایگزینی برای تلگرام معرفی شد. مدیران تم تم ارتباط نزدیکی با دولت روسیه دارند و ممکن است اطلاعات کاربران را با نهادهای دولتی این کشور به اشتراک بگذارند. به همین دلیل، برخی کاربران داعش با این ادعا که داده‌های این برنامه تحت دسترسی مقامات روسی است، به دیگر حامیان این گروه درباره استفاده از تم تم هشدار داده‌اند. با این حال، سیاست‌های رسمی این پلتفرم هرگونه انتشار محتوای افراطی را به‌صراحت ممنوع کرده است (مطالعات راهبردی شرق، ۱۴۰۱/۱۲/۲۷). این متن به‌خوبی نشان می‌دهد که چگونه گروه‌های تروریستی از پلتفرم‌های مختلف ارتباطی برای ترویج ایدئولوژی‌های خود استفاده می‌کنند. تغییر مکرر پلتفرم‌ها، استفاده از قابلیت‌های فنی مانند ترجمه خودکار و میزبانی روی سرورهای شخصی و تمرکز بر مخاطبان خاص، همگی نشان‌دهنده توانایی بالای این گروه‌ها در استفاده از فناوری‌های دیجیتال است.

اهداف داعش در استفاده از شبکه‌های مجازی

بررسی اسناد و منابع موجود و بررسی عملکرد داعش در استفاده از فضای مجازی نشان می‌دهد این گروه در استفاده از شبکه‌های مجازی اهداف متعددی را دنبال کرده است. این اهداف را می‌توان به شرح زیر دسته‌بندی و تبیین کرد:

داعش و استفاده از فضای مجازی در ترویج ایدئولوژی

انور العولقی، روحانی افراط‌گرای آمریکایی- یمنی که در سال ۲۰۱۱ کشته شد، به‌عنوان یکی از چهره‌های اصلی تبلیغات آنلاین جهادی شناخته می‌شد. طبق تحلیل دولت بریتانیا در سال ۲۰۰۹، ۱۹۱۰ ویدئو از سخنرانی‌های او در یوتیوب شناسایی شده بود که یکی از آن‌ها ۱۶۴٬۴۲۰ بازدید داشت. روشنارا چودهری، دانشجوی مسلمانی که در سال ۲۰۱۰ تلاش کرد نماینده‌ای از پارلمان بریتانیا را به قتل برساند، تحت تأثیر همین ویدئوهای العولقی افراط‌گرا شده بود (گرستل[3]، ۲۰۱۶). همچنین از سال ۲۰۰۸، انجم چودری[4]، رهبر فعلی شریعت چهار بریتانیا، دوره‌های آموزشی دکترین سلفی - جهادی را از طریق نرم‌افزار پال تاک[5] برگزار می‌کرد؛ این نرم‌افزار به کاربران امکان می‌دهد اتاق‌های چت و وب کم ایجاد کنند. دو کانال آن مسلمانان علیه صلیبیون و راه بهشت به‌راحتی قابل‌دسترسی هستند و هدف آن‌ها را پنهان نمی‌کنند، اگرچه برخی از صفحات وب رسمی (به‌ویژه وبلاگ‌ها) برای برخی از گروه‌های شریعت چهار ایجاد شده‌اند که به‌این‌ترتیب میزانی از ارتباط عمودی حفظ می‌شود و اعضای مختلف گروه‌ها به‌تدریج شروع به عملکرد مستقل از طریق

1. Search rand.org
2. TamTam Messenger
3. Gerstel
4. Anjem Choudary
5. Paltalk

حساب‌های شخصی توییتر و فیس‌بوک کردند؛ بنابراین، محتوای به اشتراک گذاشته شده شروع به گردش به صورت غیرمتمرکز کرد که منجر به افزایش شگفت‌انگیزی در میزان مخاطبان بالقوه و توانایی خلاقانه شد (ماجیونی[1]، ۲۰۱۵).

با توجه به عبارات بالا می‌توان گفت: یک) ویدئوهای العولقی نمونه‌ای از نحوه استفاده از رسانه‌های دیجیتال برای ترویج ایدئولوژی‌های رادیکال هستند. این ویدئوها نه‌تنها به صورت مستقیم پیام‌های افراط‌گرایانه را منتقل می‌کنند، بلکه با ایجاد حس تعلق و الهام، افراد را به عملکرد تروریستی تشویق می‌کنند، دو) انجم چودری، رهبر گروه شریعت چهار بریتانیا، از نرم‌افزار پال تاک برای برگزاری دوره‌های آموزشی دکترین سلفی – جهادی استفاده کرده است. این نرم‌افزار به کاربران امکان می‌دهد اتاق‌های چت و وب‌کم ایجاد کنند که این امر به آن‌ها اجازه می‌دهد به صورت تعاملی و غیررسمی ایدئولوژی‌های خود را منتقل کنند، سه) استفاده از نرم‌افزارهای ارتباطی مانند پال تاک‌نشان می‌دهد که فضای مجازی می‌تواند به‌عنوان یک محیط آموزشی غیررسمی عمل کند. این نوع آموزش‌ها به دلیل عدم نیاز به حضور فیزیکی و دسترسی آسان، امکان گسترش ایدئولوژی‌های رادیکال را افزایش می‌دهد.

داعش دو بخش اختصاصی برای تولید و مدیریت تبلیغات دارد که شامل الحیاۀ مدیا و معاسه الفرقان می‌شود. در الحیاۀ مدیا به جلب عضویت و ارائه تصویری از جامعه اتوپیایی تمرکز دارد و در بخش معاسه الفرقان به رعب و وحشت و ترویج عملکرد نظامی داعش اختصاص دارد، تبلیغات داعش در غرب افراد ۱۶ تا ۲۵ ساله هدف می‌گیرد که از جامعه خود جدا شده‌اند و هویت قوی یا هدف مشخصی ندارند. آن‌ها غالباً اطلاعات کمی درباره اسلام دارند یا از طریق عاملان داعش با دین آشنایی پیدا کرده‌اند (گرتسل[2]، ۲۰۱۶).

فضای مجازی به دلیل ویژگی‌های منحصربه‌فرد خود به محیطی مناسب برای گسترش ایدئولوژی‌های تروریستی تبدیل شده است. گروه داعش نیز با بهره‌گیری از پلتفرم‌های ارتباطی مختلف توانست ایدئولوژی خود را به شکل گسترده منتشر کنند. با این حال، فناوری‌های دیجیتال همچون شمشیری دو لبه عمل می‌کنند؛ از یک‌سو امکان انتقال ایدئولوژی‌های افراطی را فراهم می‌آورند و از سوی دیگر، می‌توان از آن‌ها به‌عنوان ابزاری مؤثر برای مقابله با این ایدئولوژی‌ها استفاده کرد.

داعش و استفاده از فضای مجازی در عضوگیری و جذب هوادار

رویکرد ایجاد وحشت دستورالعمل دولت اسلامی و هدف آگاهانه آن انتشار رعب و هراس است، این روش هم برای عموم تشکیلات و هم دیگران این پیام‌ها را می‌رساند که باید تسلیم شوند و هر کس با دشمنانش همکاری کنند فجیعانه با مجازات مرگ مواجهه خواهد بود و برای توجیه این روش از آیه ۳۱ سوره آل‌عمران[3] استفاده می‌کنند (عطوان، ۱۳۹۵). قدرت ارتباطات در فرایند رادیکال شدن در وقایعی که منجر به کشف مرگ ژولیانو دلنو در جنگ‌های سوریه علیه بشار الأسد در تاریخ ۱۸ ژوئن ۲۰۱۳ شد، روشن است. دلنو در سال ۲۰۰۸ به اسلام گرویده بود، نام خود را به ابراهیم تغییر داده بود و حدود یک سال در سوریه می‌جنگید. این یک مورد دراماتیک است که اثرات استراتژی ارتباطی داعش را نشان می‌دهد. پروفایل فیس‌بوک او حاوی اشاره‌های واضحی به جهاد چچن و قفقاز بود، یک وب‌سایت مرتبط با امارت کوهستانی قفقاز که شبکه‌ای از مبارزان را در خود جای‌داده و هدفشان ایجاد خلافت اسلامی پان – قفقازی است.

در یکی از آخرین پست‌های او که مربوط به ۱۲ فوریه ۲۰۱۳ می‌شود که عبدالله عزام (رهبر قفقاز) را به‌عنوان الگوی خود معرفی کرده بود. او تحت تأثیر رادیکال‌سازی از طریق اینترنت و مواجهه با خطبه‌های افراط‌گرایانه، به‌سوی مسیری هدایت شد که در نهایت منجر به پیوستن او به جنگجویان در سوریه شد. در سوریه، در کنار تعداد زیادی از جهادی‌های عرب و شمال آفریقایی جنگید و سرانجام جان خود را از دست داد (لمباردی[4]، ۲۰۱۵). بدین معنا داعش با استفاده از رسانه‌های اجتماعی، فضایی برای تبلیغات گسترده ایجاد کرده است. این فضا نه‌تنها به جذب اعضای جدید کمک می‌کند، بلکه به‌عنوان پلتفرمی برای ترویج ایدئولوژی‌های افراطی عمل می‌کند. همچنین داعش از ترکیب رسانه‌های اجتماعی با وب‌سایت‌ها و خطبه‌های صوتی/تصویری استفاده می‌کند تا پیام‌های خود را گسترش دهد. این هماهنگی باعث تقویت پیام‌های افراطی و جذب عناصر بیشتری می‌شود علاوه‌بر این یا دنیس ممدو کاسپرت[5] یک

1. Maggioni
2. Gerstel

۲. سَنُلْقِی فِی قُلُوبِ الَّذِینَ کَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَکُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ یُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَی الظَّالِمِینَ (به زودی در دل های کافران ترس می اندازیم؛ زیرا چیزی را که خدا بر [حقّانیّت] آن دلیلی نازل نکرده، شریک خدا قرار داده اند، و جایگاهشان آتش است؛ و بد است)

4. Lombardi
5. Denis Mamadou Gerhard Cuspert

رپر معروف آلمانی بود که به دلیل آوازه‌هایش کـه از ترانـه‌های اسـلام الهـام گرفتـه در القاعـده شـناخته می‌شـد. او بـه‌عنوان یکـی از شخصیت‌های مؤثر در تبلیغ جهاد خشونت‌آمیز در نظر گرفته می‌شد و حامی استراتژی حمـلات بـه منـافع غربـی از طریـق اینترنـت و یوتیوب بود (لمباردی[1]، ۲۰۱۵).

داعش همچنین یک مرکز رسانه‌ای دیگر به نام (الحیاۀ) دارد که لوگوی آن شباهت زیادی بـه شـبکه الجزیـره دارد. ایـن مرکـز از ابتدای سال ۲۰۱۴ فعالیت خود را آغاز کرده و در شهرهای تحت کنترل داعش دارای شعبه‌هایی است (علی[2]، ۲۰۱۵). داعش همچنـین اقدام به تولید نرم‌افزار طلوع سحر (فجر بشارت) نموده که این نرم‌افزارها تا مدت‌ها از طریق فروشگاه گوگل‌پلی[3] قابل‌تهیه بوده اسـت. دریافت این نرم‌افزار و نصب آن بر روی گوشی‌های هوشمند این امکان را برای داعش فراهم می‌آورد که به ارسال پیام‌ها و اطلاعات به‌روز خود به کاربران اقدام نماید و نیز از طریق هماهنگ‌سازی حساب‌های کاربری افراد با هواداران داعش به ارسال موضوعات مورد علاقه به آن‌ها از سوی حامیان داعش اقدام می‌نماید (شوری لیانگ[4]، ۲۰۱۵). پس می‌توان گفت: داعش با طراحی لوگوی شبکه الحیاۀ به شکلی که شباهت زیادی به لوگوی شبکه الجزیره دارد، سعی کرده است از اعتبار و شناخت عمومی شبکه الجزیره به نفع خود استفاده کند.

این استراتژی می‌تواند به داعش کمک کند تا پیام‌های خود را به شـکلی قابـل‌قبول‌تر بـرای مخاطبـان منتشـر کنـد، ثانیـاً داشـتن شعبه‌های متعدد در شهرهای تحت کنترل داعش نشان‌دهنده این است که این مرکز رسانه‌ای به‌عنوان بخشی از ساختار سازمانی داعش عمل می‌کند. این شعبه‌ها احتمالاً مسئول تولید محتوا، جمع‌آوری اطلاعات و انتشار پیام‌های داعش در مناطق مختلف هستند.

داعش و استفاده از فضای مجازی در سازمان‌دهی اعضا

داعش با بهره‌گیری از شبکه‌های دیجیتال، توانست به صورت هماهنگ عملیات خود را سازمان‌دهی کرده و افـراد را در سراسـر جهـان جذب کند. برای نمونه فیلم (ای سربازان حقیقت، بیایید[5]) در ژوئن ۲۰۱۴ بـا زیرنـویس انگلیسـی، فتح‌هـای نظـامی داعـش و توانـایی ترساندن دشمنان را ستایش می‌کند یا فیلم (بیا جهاد کنیم[6]!) با آهنگی به زبان آلمانی و زیرنویس انگلیسی، از شعارهایی مانند (بـرادران، به ما بپیوندید/ ما تا روز قیامت می‌کشیم) استفاده می‌کند و تصاویر انفجارها و جنگجویـان داعـش را نشـان می‌دهـد (چتـری[7]، ۲۰۱۸). علاوه‌بر پیروی داعش از رویکرد القاعده در بهره‌گیری از توانایی‌های دفاعی سایبری، این گروه جهـاد را بـه سـطحی کـاملاً متفـاوت و بی‌سابقه ارتقا داده است.

داعش نه‌تنها در عرصه حملات فیزیکی یک تهدید محسوب می‌شود، بلکه در فضای سایبری نیـز حضـور فعـالی داشـته اسـت. بـا استفاده از هکرهای حرفه‌ای که مهارت‌های لازم برای نفوذ به سیستم‌ها و ایجاد خسارت را دارند، ایـن گـروه توانسـته اسـت تهدیـدات قابل‌توجهی در این حوزه ایجاد کند. علاوه‌بر این، داعش در شبکه‌های اجتماعی و فضای اینترنت به شکلی بسیار پویا فعالیت می‌کند.

برخی از اعضای آن از دانش فنی و تخصص تبلیغاتی کافی برخوردارند و با تغییر و دست‌کاری وب‌سایت‌ها، حساب‌های شـبکه‌های اجتماعی و دیگر رسانه‌ها از طریق متن، تصاویر و ویدئوها، به ترویج ایدئولوژی و برنامه‌های گروه می‌پردازند (جاینتاس[8]، ۲۰۱۸). بـدین معنا داعش با تولید و انتشار فیلم‌های تبلیغاتی نظیر سربازان حقیقت و بیا جهاد کنیم! پیام‌های خود را به زبان‌ها و فرهنگ‌های مختلـف منتقل می‌کرد. این ویدئوها با نمایش صحنه‌های جنگ، استفاده از شعارهای انگیزشی و زیرنویس‌های چندزبانه، تلاش داشتند تا افراد را به پیوستن به این گروه ترغیب کنند. علاوه‌بر این، داعش از مهارت‌های سایبری، نظیر هک و دسـت‌کاری وب‌سـایت‌ها، بـرای حضـور مؤثرتر در فضای دیجیتال بهره برد.

استفاده از شبکه‌های اجتماعی یکی دیگر از ابزارهای اصلی گروه برای ترویج ایدئولوژی و جذب هواداران بود که بـا تغییـر و تنـوع محتوا، دامنه تأثیرگذاری خود را گسترده‌تر می‌کرد. ترکیب این فعالیت‌های سایبری و تبلیغاتی، داعش را به یک تهدید جـدی در هـر دو حوزه فیزیکی و مجازی در سطح جهانی تبدیل کرد.

1. Lombardi
2. ALi
3. Google Play
4. Schori Liang

۳. یا جنود الحق هیا
۴. هیلل الجهاد

۷. Chhetri
8. GIANTAS

داعش و استفاده از فضای مجازی در اجرای عملیات تروریستی

گروه تروریستی داعش به‌خوبی نشان داد که چگونه می‌تواند از فضای مجازی به‌عنوان یک ابزار استراتژیک برای برنامه‌ریزی و اجرای عملیات تروریستی استفاده کند. برخلاف سازمان‌های تروریستی دیگر، داعش با بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی، نشریات دیجیتال، ویدئوهای خشونت‌آمیز و اپلیکیشن‌های رمزگذاری شده، توانست الگوی جدیدی از تروریسم سایبری- فیزیکی را ایجاد کند (شرودرو فاریس[1]، ۲۰۱۵).

مطالعات نشان می‌دهند که حملاتی مانند حمله به استانبول در ۲۰۱۷ که منجر به کشته شدن ۳۹ گردشگر خارجی شد، با استفاده از فضای مجازی برنامه‌ریزی و زمان‌بندی شده بود (چتری، ۲۰۱۸) این حملات نشان دادند که داعش قادر است از فناوری برای هماهنگی گروهی، انتقال اطلاعات و انجام عملیات از فضای مجازی (تلگرام) استفاده کند. یا در ۱ ژانویه ۲۰۱۷، حمله‌ای تروریستی در یک باشگاه شبانه معروف به رینا در شهر استانبول ترکیه انجام شد که منجر به کشته شدن ۳۹ نفر از جمله گردشگران خارجی شد. عامل این حمله، یک تک‌روی تحت الهام داعش بود که با شلیک گسترده آتش، حمله را انجام داد. داعش مسئولیت این حمله را بر عهده گرفت و اعلام کرد که این عملیات با هماهنگی و پشتیبانی اطلاعاتی از طریق تلگرام صورت گرفته است تا اطلاعات لازم برای اجرای حمله را منتقل کرد (چتری، ۲۰۱۸).

بدین ترتیب مطالعات حاکی از آن است که داعش در زمینه استفاده موفقیت‌آمیز از تروریسم سایبری، به‌عنوان یک تهدید بزرگ آماری مطرح است. بر اساس اطلاعات ارائه شده توسط وزارت امور خارجه ایالات‌متحده و بررسی گزارش‌های سالانه تروریسم بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶، از مجموع ۸۳ مورد ثبت‌شده در پایگاه داده جهانی تروریسم سایبری، داعش مسئولیت ۶۷/۵ درصد از این موارد، یعنی ۵۶ حمله سایبری را بر عهده داشته است. این حملات کشورهای مختلفی را هدف قرار دادند که در مجموع ۱۹ کشور به‌عنوان قربانیان این نوع تروریسم معرفی شده‌اند (رالستین[2]، ۲۰۲۴).

برای دستیابی به اهداف خود با اجرای حملات خشونت‌آمیز در نقاط مختلف جهان مانند پاریس، بروکسل و استانبول موفق به گسترش ترس و ناامنی در سطح بین‌المللی شده است. این گروه با هدف قرار دادن غیرنظامیان، اقلیت‌ها و زیرساخت‌های حیاتی، خود را به‌عنوان یک تهدید قابل توجه جهانی معرفی کرده است. علاوه‌بر اقدامات فیزیکی، داعش در عرصه سایبری نیز نقش بسزایی داشته و با مسئولیت در ۶۷,۵ درصد از حملات سایبری ثبت‌شده، توانمندی استفاده از فناوری برای تهدید امنیت جهانی را به نمایش گذاشته است. این ترکیب از تروریسم فیزیکی و سایبری، این سازمان را به یکی از خطرناک‌ترین گروه‌های تروریستی تبدیل کرده است.

نمودار ۱. راهبردهای داعش در استفاده از فضای مجازی

1. Schroeder & Faris
2. Ralstin

راهکارهای خنثی‌سازی راهبردهای سازمان‌های تروریستی در شبکه‌های مجازی

گروه‌های تروریستی نظیر داعش با بهره‌گیری از روش‌های خشونت‌آمیز و استفاده از فناوری‌های پیشرفته، آسیب‌های جدی را به زندگی انسان‌ها و ثبات سیاسی و اجتماعی کشورها وارد کرده‌اند. برای مقابله مؤثر با این معضل پیچیده، لازم است راهکارهایی جامع و هماهنگ در سطح جهانی اجرا شود. این راهکارها متعدد و عبارت‌اند از:

حذف محتوای تبلیغاتی آن‌ها در شبکه‌های اجتماعی

شرکت‌های فناوری اطلاعات، به‌ویژه پلتفرم‌های شبکه‌های اجتماعی مانند توییتر، فیس‌بوک و یوتیوب، تلاش زیادی کرده‌اند تا حساب‌های مرتبط با داعش و محتوای تبلیغاتی آن‌ها را شناسایی و حذف کنند. این روش باعث شده است که داعش به استفاده از روش‌های جدیدتر و پنهان‌تر برای انتشار پیام خود بپردازد. بنابراین هنوز عملکرد ماشین تبلیغاتی این گروه متوقف نشده است. داعش برتری بی‌سابقه‌ای در استفاده از شبکه‌های اجتماعی دارد که به‌آسانی توزیع تبلیغات را برای این گروه تأمین می‌کند. ترکیبی از مدیریت امنیتی جوامع محلی، همکاری با شرکت‌های فناوری جامعه پلیسی[1] و حملات هوایی هدفمند می‌تواند توانایی داعش در جذب اعضاء را محدود کند.

همان‌طور که در بخش قبلی اشاره شد، تلاش‌ها برای غیرفعال‌سازی حساب‌های شبکه‌های اجتماعی مرتبط با داعش به دلیل ماهیت عمومی و دسترسی آزاد این پلتفرم‌ها اغلب ناکام مانده‌اند. هرچند این اقدامات ممکن است مشکلات عملیاتی کوتاه‌مدتی برای داعش ایجاد کنند، اما تأثیر بلندمدت قابل‌توجهی ندارند، زیرا باز کردن حساب‌های جدید برای این گروه کاری ساده است. با وجود این، محدود کردن شناسایی این حساب‌ها فقط به گروه‌های کوچک از متخصصان امنیت سایبری یا نهادهای دولتی با منابع محدود اثربخشی این تلاش‌ها را کاهش داده است. مشارکت گسترده‌تر کاربران شبکه‌های اجتماعی می‌تواند موفقیت بیشتری در این زمینه به همراه داشته باشد. پلتفرم‌هایی همچون فیس‌بوک و توییتر امکان گزارش دادن حساب‌ها توسط کاربران عادی را فراهم کرده‌اند و هر دو سایت قوانین سخت‌گیرانه‌ای در برابر تهدیدات خشونت‌آمیز و سوءاستفاده دارند. تشخیص و گزارش حساب‌هایی که محتوای مرتبط با داعش را توزیع می‌کنند، نیازمند دانش فنی پیچیده نیست. این موضوع به شرکت‌های فعال در حوزه فناوری اجازه می‌دهد منابع خود را به‌جای شناسایی اولیه حساب‌ها روی بررسی و غیرفعال‌سازی آن‌ها متمرکز کنند.

پیام‌رسانی متضاد[2] (ارائه پیام و محتوای ضد افراط‌گرایی)

پیام‌رسانی متضاد به‌عنوان یکی از راهبردهای کلیدی برای مقابله با پروپاگاندای گروه‌های تروریستی مانند داعش، نقشی اساسی در پیشگیری از فرایند رادیکال‌سازی و جذب نیروهای جدید ایفا می‌کند. این استراتژی بر تولید محتوایی متمرکز است که به صورت مستقیم پیام‌های افراطی را خنثی کرده و جنبه‌های تاریک و ناخوشایند زندگی تحت سلطه گروه‌های تروریستی را آشکار می‌سازد. هدف اصلی این رویکرد، فروپاشی باورها و روایت‌های نادرستی است که داعش برای جلب حمایت به کار می‌گیرد. چنین محتوایی اغلب شامل روایت‌های شخصی افرادی است که موفق به فرار از مناطق تحت کنترل داعش شده‌اند، تصاویر مستند از خشونت‌های این گروه، و نقدهایی بر ناکارآمدی نظام‌های اداری و اجتماعی در قلمروهای تحت نفوذ آن‌ها، تحقیقات نشان داده است که پیام‌رسانی متضاد، اگر با دقت و به صورت هدفمند طراحی شود، می‌تواند اثرگذاری تبلیغات افراط‌گرایانه را به میزان قابل‌ملاحظه‌ای کاهش دهد. به‌عنوان نمونه، گزارشی که یونسکو منتشر کرده است، تأکید می‌کند که محتوای افراط‌گرایی مبتنی بر حقایق مستند و داستان‌های واقعی، بسیار مؤثرتر از محتوای کلی و سطحی است (یونسکو[3]، ۲۰۱۷).

همکاری با افراد جدا شده

افرادی که از گروه‌های تروریستی مانند داعش جدا شده‌اند، می‌توانند منابع ارزشمندی برای شناخت دقیق‌تر ساختار، استراتژی‌ها و نقاط ضعف این گروه‌ها باشند. تجربه مستقیم این افراد از زندگی درون چنین سازمان‌هایی اطلاعات جامعی درباره فرایندهای

1. Community Policing
2. Counter-Messaging
3. UNESCO

رادیکال‌سازی، عضویابی و سیستم مدیریت داخلی ارائه می‌دهد. همکاری با این افراد نه‌تنها در شناسایی شیوه‌های عملیاتی گروه‌های تروریستی مؤثر است، بلکه امکان طراحی استراتژی‌های کارآمدتر برای پیشگیری از افراط‌گرایی و بازپروری افراد تحت تأثیر را نیز فراهم می‌کند، بر اساس تحقیقات افراد جدا شده از گروه‌های تروریستی می‌توانند نقش کلیدی در ایجاد محتوای ضد افراط‌گرایی ایفا کنند. به‌عنوان مثال، شهادت‌های آن‌ها در ویدئوها یا مقالات، می‌تواند به شکستن روایت‌های غلط و جذابیت‌های ظاهری گروه‌های تروریستی کمک کند (اشمید[1]، ۲۰۱۳). بدین معنا همکاری با افراد جدا شده از گروه‌های تروریستی می‌تواند نقش کلیدی در مقابله با افراط‌گرایی و جلوگیری از رادیکال‌سازی ایفا کند. این افراد به دلیل تجربه مستقیم خود، منابع ارزشمندی برای درک ساختار و استراتژی‌های گروه‌های تروریستی هستند. با این حال، برای افزایش کارایی این همکاری، نیاز به برنامه‌های حمایتی، استفاده از فناوری‌های نوین و ایجاد اعتماد متقابل است.

تقویت هویت محلی و جلوگیری از عضوگیری

یکی از دلایل اصلی جذب افراد به گروه‌های تروریستی مانند داعش، فقدان هویت قوی و معنادار در زندگی روزمره آن‌ها است. جوانانی که در مناطق محروم یا با مشکلات اجتماعی – اقتصادی مواجه هستند، اغلب به دنبال هویتی قدرتمند و پررنگ هستند که به آن‌ها حس تعلق، مقصد و ارزش بدهد.

داعش و سایر گروه‌های افراطی از این شکاف بهره می‌برند و با ارائه یک هویت مجازی و جذاب، افراد را به سمت خود جذب می‌کنند. برای مقابله با این پدیده، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به طراحی برنامه‌های آموزشی و اجتماعی روی آورده‌اند که هدف آن‌ها تقویت هویت محلی و جامعه‌ای افراد است. این برنامه‌ها به‌ویژه در مناطقی که جوانان مستعد رادیکال‌سازی هستند، می‌توانند نقش مؤثری در جلوگیری از جذب عضویت توسط گروه‌های تروریستی ایفا کنند. تحقیقات نشان داده‌اند که تقویت هویت محلی می‌تواند به‌عنوان یک پادزهر در برابر پیام‌های افراطی عمل کند. به‌عنوان‌مثال، مطالعه‌ای سازمان ملل متحد انجام شد، بیان می‌کند که افرادی که به‌طور مثبت به جامعه محلی خود متصل هستند کمتر تحت تأثیر پیام‌های رادیکالی قرار می‌گیرند (برنامه توسعه سازمان ملل متحد[2]، ۲۰۱۷).

مسدود کردن کانال‌های مالی

منابع مالی نقش اساسی در حفظ و توسعه فعالیت‌های گروه‌های تروریستی مانند داعش ایفا می‌کنند. این منابع، شامل درآمدهای حاصل از فروش نفت، قاچاق آثار تاریخی، جمع‌آوری مالیات از مناطق تحت کنترل و حتی کمک‌های مالی خارجی هستند. با مسدود کردن کانال‌های مالی این گروه‌ها، می‌توان به‌طور مؤثری ظرفیت عملیاتی، تبلیغاتی و نظامی آن‌ها را کاهش داد. این رویکرد نه‌تنها به تضعیف اقتصادی گروه‌های تروریستی کمک می‌کند، بلکه به محدود کردن توانایی آن‌ها برای جذب عضو جدید، خرید تجهیزات نظامی و اجرای حملات تروریستی نیز منجر می‌شود.

مطالعات حاکی از آن است که گروه‌های تروریستی بدون دسترسی به منابع مالی کافی، نمی‌توانند به‌طور مستمر فعالیت کنند. به‌عنوان‌مثال، مطالعه‌ای که توسط صندوق بین‌المللی پول منتشر شده است، بیان می‌کند که قطع منابع مالی یکی از مؤثرترین روش‌ها برای مقابله با تروریسم است (صندوق بین‌المللی پول[3]، ۲۰۱۶). این رویکرد نه‌تنها به کاهش توانایی گروه‌ها برای انجام فعالیت‌های خشونت‌آمیز کمک می‌کند، بلکه به تضعیف مشروعیت آن‌ها در نظر عمومی نیز منجر می‌شود.

1. Schmid
2. UNDP
3. IMF

نمودار ۲. راهکارهای خنثی‌سازی فعالیت سازمان‌های تروریستی در شبکه‌های مجازی

بحث و نتیجه‌گیری

تروریسم بین‌المللی، به‌ویژه در قالب گروه‌هایی نظیر داعش، به‌عنوان یکی از چالش‌های امنیتی پیچیده و خطرناک قرن بیست و یکم شناخته شده است در این پژوهش سعی شد که به این پرسش پاسخ داده شود که چگونگی بهره‌گیری نظام‌مند داعش از شبکه‌های مجازی برای ترویج ایدئولوژی رادیکال، جذب نیرو، سازمان‌دهی اعضا و اجرای عملیات تروریستی است؟

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که گروه داعش با بهره‌گیری هوشمندانه از فناوری‌های دیجیتال، الگوی جدیدی از تروریسم را شکل داده است که مرز میان فضای مجازی و اقدامات فیزیکی را محو ساخته است. این گروه تنها به تبلیغ ایدئولوژی محدود نماند، بلکه با استفاده از پلتفرم‌های رمزنگاری‌شده و نرم‌افزارهای تخصصی، ساختاری غیرمتمرکز و انعطاف‌پذیر ایجاد کرد که امکان هماهنگی عملیات تروریستی در سطح جهانی را فراهم آورد. تحول کلیدی مشاهده‌شده، گذار از جنگ رسانه‌ای سنتی به جنگ نرم دیجیتال است؛ جایی که تولید محتوای چندزبانه، به‌کارگیری روان‌شناسی جذب جوانان و ترکیب ترس‌افکنی با تصویرسازی یک جامعه ایده‌آل اسلامی، به ابزارهای اصلی رادیکال‌سازی تبدیل شده‌اند این تحول چالش‌های امنیتی عمیقی را به وجود آورده است؛ چرا که استراتژی‌های سنتی مبتنی بر نظارت فیزیکی یا حذف محتوا در شبکه‌های اجتماعی عمومی، در برابر شبکه‌های پنهان و کانال‌های مالی دیجیتال ناتوان از واکنش مؤثر هستند.

بنابراین، مقابله با این پدیده مستلزم رویکردی چندبعدی است که ترکیبی از پیام‌رسانی متضاد مبتنی بر روایت‌های مستند، همکاری با افراد جداشده از گروه برای شکستن روایت‌های ایدئولوژیک و مسدودسازی کانال‌های مالی دیجیتال را در برگیرد.

References

Ali, M. (2015). *ISIS and propaganda: How ISIS exploits women*. Reuters Institute forth study of journalism Univercity of Oxford.

Ashoori, D. (2003). *Political Encyclopedia*. Tehran: Morvarid. (In Persian)

Abbaszadeh Fathabadi, M., & Rahimi Moghadam, F. (2022). Thematic analysis of ISIL media techniques in inducing power; A case study of Dabaq and Romans. *Soft power Studies*, *11*(4), 189-217. (In Persian)

Atwan, Abdel Bari. (2016). *The Islamic State: The Digital Caliphate*. Translated by Farooq Najmuddin. Tehran: Elmi Farhangi Publications. (In Persian)

Chhetri, D. (2018). *Global terrorism and social media: A study of ISIS* (Master's thesis). Department of Political Science, School of Social Sciences, Sikkim University.

Cockburn, P. (2015). *The rise of Islamic State: ISIS and the new Sunni revolution*. Verso.

Clarke, R. (2020). Cybersecurity and privacy implications of emerging technologies. *Journal of Cyber Policy*, *5*(2), 67–82.

Firouzabadi, H. (2015). *Let's get to know ISIS Takfiris better*. Supreme National Defense University. (In Persian)

Fatemi-Nejad, M. (2014). Al-Qaeda's perceptions of Sayyid Qutb's jihadi thoughts. *Siraj Munir*, *12*, 31–51. (In Persian)

Gerstel, D. (2016). ISIS and Innovative Propaganda: Confronting Extremism in the Digital Age. *Swarthmore International Relations Journal*, 1, 1-9. https://doi.org/10.24968/2574-0113.1.5

Giantas, D., & Stergiou, D. (2018). From terrorism to cyber-terrorism: The case of ISIS. *SSRN Electronic Journal*, 1–20.

Gohari Moghadam, A. (2011). Globalization and new terrorism: Presenting a conceptual model. *Quarterly Journal of Political Science*, *7*(1), 55–77. (In Persian) DOI: 10.30497/pk.2011.90

Hashim, A. S. (2018). *The caliphate at war: The ideological, organisational and military innovations of Islamic State*. Hurst.

International Monetary Fund. (2016). *Tackling the financing of terrorism: A global challenge*.

Iztok, P., & Zalokar, L. (2023). Recruitment models and approaches of Islamist terrorist groups: The cases of Al-Qaeda and ISIS. *Cogent Social Sciences*.

Jafarifar, E., & Nasiri Hamed, R. (2023). The role of the United Nations Security Council in issuing resolutions against ISIS. *Quarterly Journal of International Organizations*, *5*(1), 31–59. (In Persian) http://journal-dadpishgan.ir/Article/37875/FullText

Lister, C. (2015). *The Syrian jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the evolution of an insurgency*. Oxford University Press.

Lombardi, M. (2015). The caliphate's communication project. In M. Maggioni & P. Magri (Eds.), *Twitter and jihad: The communication strategy of ISIS*. Edizioni Epoké.

Lutz, J. M., & Lutz, B. J. (2016). *Terrorism and excommunication* (M. Bijani, Trans.). Institute for the Study of Noor Thinkers. (In Persian)

Maggioni, M., & Magri, P. (Eds.). (2015). *Twitter and jihad: The communication strategy of ISIS*. Edizioni Epoké.

McCants, W. (2015). *The ISIS apocalypse: The history, strategy, and doomsday vision of the Islamic State*. St. Martin's Press.

Mohammadi, M. (2018). Investigating ISIS's activities in cyberspace and its threats to the national security of the Islamic Republic of Iran. *Political and International Research Quarterly*, *9*(35), 55–77. (In Persian)

Najirad, M. A. (2008). *The globalization of terrorism*. Office of Political and International Studies (IPIS). (In Persian)

Ralstin, G. (2024). The rise of ISIS: A growing threat to the world. *Pepperdine Policy Review*, *16*(8), 1–30.

Rifkind, G. (2024). *The psychology of political extremism* (M. Alinaghi, Trans.). Binesh No. (In Persian)

Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review*. International Centre for Counter-Terrorism (ICCT).

Smith, J. (2020). Automation and its impact on modern industries. *Tech Innovations Journal*, *15*(3), 45–60.

Strategic Studies of the East. (2023, March 18). *Strategic Studies of the East*. (In Persian) https://www.iess.ir/search.htm

Tayeb, A. (2005). *Terrorism: History, sociology and discourse* (2nd ed.). Ney. (In Persian)

United Nations Development Programme. (2017). *Journey to extremism in Africa: Drivers, incentives and the tipping point for recruitment*.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2017). *Preventing violent extremism through education: A guide for policymakers*.

Weiss, M., & Hassan, H. (2016). *ISIS: Inside the army of terror*. Regan Arts.